

Országos szintű pedagógiai mérések tanulságai

A középiskolai magyar nyelv- és irodalomtanítás az írásbeli érettségi vizsga eredményeinek tükrében

SZABOLCS SIMON

THE TEACHING OF HUNGARIAN LANGUAGE AND LITERATURE AT SECONDARY
SCHOOLS IN THE MIRROR OF RESULTS OF THE GRADUATION EXAM

371.274:373.5/.6(=511.141)(437.6)

811.511.141

821.511.141

Hungarian-language Secondary Schools. Written Graduation Examination. Statistical Research.

1. Bevezetés

A 21. században egyértelművé vált, hogy az oktatásban az akadémiai tudás megszerzéséről a képességfejlesztésre helyeződött a hangsúly. Ennek a tartománynak szerves részét képezi az anyanyelvi képességek fejlesztése, amely számtalan további kérdést vet fel. A téma időszerűségét az is mutatja, hogy több tudományos konferencia is foglalkozott vele.

Azt, hogy a magyar nyelv és irodalom tanításának kérdését új megvilágításba kell helyeznünk, az utóbbi bő másfél évtized történései indokolják, a mélyreható társadalmi-politikai-gazdasági változások. Eredményes felső- és középfokú oktatás szükséges a fiatalok versenyképessége megteremtéséhez.

Európai uniós csatlakozásunk egyik következménye a nyelvek közötti verseny; „nyelvi szempontból is fontos lesz az a migráció, amely a munkaerő szabad, egyszersmind gazdasági kényszerből következő mozgásának lesz a következménye. »A gazdaság egységesülése afféle új népvándorlással is együtt járhat. Francia- vagy Németország jellegét máris döntően megváltoztatta az ott élő arab, illetve török közösség, és Hollandia, sőt még Anglia arculatán is módosítottak a bevándorlók. Az Európai Közösség kibővítése előre nem látható változásokkal járhat. A múltban a legtöbb ember egy bizonyos nyelvi közösségben nevelkedett, és később fordításra kényszerült, valahányszor másik nyelvi közösséggel találkozott. A jövőben egyre többen érezhetik magukat *out of place*, azaz nyelvközi állapotban..., a nyelvet igen tágan, művelődési hagyományként, közösségi emlékezetként értelmezve«” (Szegedy-Maszák 2004, 827, idézi Kiss 2005, 26).

Az anyanyelv (vernakuláris nyelv) jellemzője a teljességjelleg. Ennek didaktikai vetülete, hogy az anyanyelvnek (vernakuláris nyelv) minden társadalmilag releváns formáját tanítani kell. „A globális nyelvi versenyre való tekintettel a nem nagy nyelv

vek beszélői számára is nyilvánvalónak kell lennie, hogy az angol, ill. a nagy nemzetközi nyelvek mellett anyanyelvük is hasznos, és anyanyelv volta miatt több sajátos funkció kizárólagos hordozója (egyebek mellett az elsődleges nyelvi szocializáció eszköze, a környezet mentális birtokbavételének és a szűkebb közösséghez tartozás megélésének egyik kitüntetett fontosságú eszköze). Pozitívan viszonyulni hozzá, azt megtartani szándékozni nem jelent maradiságot. Az anyanyelvhez kötődés ugyanakkor természetesen nem jelenti a két- vagy többnyelvűség ellenzését.

2. A magyar nyelv és irodalom írásbeli érettségi vizsga eredménye a statisztikai adatok tükrében

A 2004/2005-ös tanévben magyar nyelvből és irodalomból az érettségi vizsga írásbeli része még a hagyományos módon történt. A vizsga eredményeiről felmérés készült az Országos Pedagógiai Intézetben (Štátny pedagogický ústav, a továbbiakban: OPI). Az adatok 2268 tanuló eredményeit összegzik. Ebből a mennyiségből A szinten vizsgázott 335 tanuló, B szinten 1933 tanuló.

Az adatokat az 1. számú táblázat összegzi.

1. táblázat. A magyar nyelvből és irodalomból írásbeli érettségi vizsgát tett tanulók szintek szerinti megoszlása

	A tanulók száma	%
A szint	335	14,8%
B szint	1 933	85,2%
Összesen	2 268	100,0%

A tanulók a következő négy téma közül választhattak:

1. (Önéletrajz)
2. Költői portré József Attila születésének 100. évfordulója kapcsán (Beszámoló)
3. Határtalan lehetőségek a határtalan Európában (Elmélkedés)
4. Szilveszter, a korán jött forradalmár (A főhős jellemzése Petőfi Sándor: Az apostol című művében)

A tanulók az írásbeli feladat elkészítéséhez segédeszközként használhatták *A magyar helyesírás szabályait*, a *Magyar szinonimaszótárt* és a *Helyesírási kézikönyvtárt*. Azok a tanulók, akik az első témát választották, maguk választhatták meg dolgozatuk címét. A második témához szemelvények is rendelkezésre álltak; ezeket a tanulók szabadon felhasználhatták munkájukhoz. (Ez azonban nem volt feltétel.)

A négy megadott téma közül A szinten a tanulók leggyakrabban az 1. témát választották (több mint 38%). A legkevesebben a negyedik témát, alig többen, mint a tanulók 4%-a.

Az adatokat a 2. táblázat összegzi.

2. táblázat. Az A szinten érettségizett tanulók témaválasztásának megoszlása

	A tanulók száma	%
1.	128	38,2%
2.	91	27,2%
3.	102	30,4%
4.	14	4,2%
Összesen	335	100,0%

2.1. A magyar nyelv és irodalom írásbeli érettségi vizsga adatainak értékelése – A szint

A magyar nyelv és irodalom írásbeli érettségi vizsga értékelése három összetevő összegzése, együttes értékelése alapján történt: az ún. külső forma, az ún. belső forma és egy további összetevő, az „összbenyomás” alapján. Minden összetevő egy 1-től 5-ig terjedő osztályozási fokozat alapján volt értékelhető. Az ún. belső forma tovább tagolódott: a) tartalom, b) szerkezet (kompozíció), c) nyelv, d) helyesírás, e) stílus elemekre. Ezekre 0–4 pontot lehetett szerezni elemenként. A „belső formára” adott osztályzat tehát az egyes összetevőkre kapott pontszámok összege alapján került kiszámításra. Összegezve lássuk a 3. táblázatban.

3. táblázat. Az írásbeli érettségi vizsga „belső forma” részének egyes összetevőiben elért részeredmények (A szint)

Pont	Tartalom		Kompozíció		Stílus		Nyelv		Helyesírás	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
0	1	0,3%	–	–	1	0,3%	1	0,3%	35	10,4%
1	7	2,1%	2	0,6%	7	2,1%	10	3,0%	27	8,1%
2	29	8,7%	31	9,3%	26	7,8%	52	15,5%	61	18,2%
3	113	33,7%	108	32,2%	138	41,2%	139	41,5%	110	32,8%
4	185	55,2%	194	57,9%	163	48,7%	133	39,7%	102	30,4%

A tartalom és a szerkezet (kompozíció) szempontok szerinti értékelés alapján az érettségiző tanulók több mint fele teljes pontszámot ért el. A stílus szerinti értékelés alapján teljes pontszámot ért el a tanulók csaknem 50%-a, a „nyelv” szerinti értékelés alapján pedig nagyjából a 40%-uk. Elgondolkodtató, hogy a „helyesírásra” a diákok nagyjából egyharmada 4, azaz maximális, további egyharmada pedig 3 pontot kapott, ugyanakkor (az A szinten érettségizettek!) 10%-a egyáltalán nem kapott pontot.

A tanulók dolgozatai – a dolgozatok szövegszintű-szövegtani vizsgálata alapján – arról tanúskodnak, hogy tartalom szempontjából viszonylag jó teljesítményt nyújtanak, nyelvi stílusuk azonban általában heterogén, betanult frázisokkal, ún. „panellekkel” tarkított, amelyek a tankönyvek stílusára emlékeztetnek. A szöveg makroszerkezeti egységekre (bevezetés, tárgyalás, befejezés) tagolásában nem mutatkoznak nagyobb hiányosságok, ugyanakkor azonban a mikroszerkezeti egységekre, tömbökre, bekezdésekre tagolódás szempontjából hiányosságokat észleltünk. Hasonlóan gondot jelent ezeknek az egységeknek a kapcsolása. A diákok nem a logikus tagolásnak megfelelően bontják le szövegeiket kisebb (mikroszerkezeti egysé-

gekre, bekezdésekre. Egy-egy új téma, gondolat a tárgyaláson belül nem a maga helyén, új bekezdésben ölt formát, hanem egy „szövegfolyamban”, mintegy ömlesztve. A kérdésre még visszatérünk. A szövegkohézió szempontjából is sok a kifogásolnivaló az érettségizettek munkáiban. A kohéziót jellemzően gyakran a témaszók szó szerinti ismétlése biztosítja dolgozataikban.

Az érettségi dolgozatok „belső formája” maximálisan 20 ponttal volt értékelhető a dolgozatok értékelési útmutatója¹ alapján. Az átlagos pontszám a „belső formát” illetően az írásbeli érettségi vizsga A szintjén 16,1 volt. Az átlagos sikeresség 80,3%-os volt.

Az alábbi ábrán láthatjuk, hogy a belső formára kapható maximális 20 pontot a 335 érettségiző tanuló közül 41 érte el (a tanulók 12,2%-a). Ezt a számot önmagában is viszonylag alacsonynak tartjuk. A tanulók legnagyobb csoportja (52 fő, az összes A szinten vizsgázott tanuló 15,5%-a) 17 pontot ért el. Legfeljebb 50%-os sikerességet ért el további 20 tanuló, az A szinten érettségizett tanulók 6%-a.

Összességképpen: a magyar nyelvből és irodalomból írásbeli érettségi vizsgát tett tanuló végső eredménye a következő három tényező összegzésével került kiszámításra: a külső és a belső forma, valamint egy harmadik összetevő értékelése, amelyet a dolgozat keltette „összbenyomás” alapján kapott a tanuló. A tanulók között nem akadt olyan, aki az említett szempontok szerint valamelyik részre 5-ös (a legrosszabb) osztályzatot kapott volna.

4. táblázat. Az A szinten elért osztályzatok az írásbeli érettségi vizsga „külső” és „belső forma” és „összbenyomás” részeire

Osztályzat	Külső forma		Belső forma		Összbenyomás	
	N	%	N	%	N	%
1	213	63,6%	177	52,8%	184	54,9%
2	103	30,7%	108	32,2%	117	34,9%
3	18	5,4%	44	13,1%	32	9,6%
4	1	0,3%	6	1,8%	2	0,6%

Az 5. táblázat az A szinten érettségizettek elért osztályzatait tartalmazza. Az adatok azt mutatják, hogy az A szinten érettségizetteknek több mint a fele 1-es (a legjobb) osztályzatot kapott.

5. táblázat. Az A szinten érettségizettek eredményei

Osztályzat	N	%
1	179	53,4%
2	113	33,7%
3	39	11,6%
4	4	1,2%

2.2. A magyar nyelv és irodalom írásbeli érettségi vizsga adatainak értékelése – B szint

A B szinten érettségiző diákok ugyanabból a négy témából választhattak egyet, mint az A szinten érettségit teljesítők. A tanulók csaknem fele (48,2%) az 1. számú té-

mát választotta. Ez a szám 10%-kal meghaladja az A szinten tapasztalt arányt. A legkevésbé népszerűnek a 4. téma bizonyult. A tanulók alig több mint 4%-a választotta. Szinte ugyanolyan arányról van szó, mint az A szinten.

6. táblázat. A B szinten érettségizett tanulók témaválasztásának megoszlása

	N	%
1.	932	48,2%
2.	541	28,0%
3.	378	19,6%
4.	82	4,2%
Összesen	1 933	100,0%

A tanulók összesített eredményei – az A szinthez hasonlóan – a következő részeredmények összegzésével kerültek kiszámításra: a külső és a belső forma értékelése, az összbemérés eredménye.

Az ún. belső forma itt is tovább tagolódott: a) tartalom, b) szerkezet (kompozíció), c) nyelv, d) helyesírás, e) stílus elemekre. Ezekre 0–4 pontot lehetett kapni elemenként. A „belső formára” tehát az osztályzat az egyes részekre kapott pontszámok összege alapján alakult ki. Összegezve lásd a 7. táblázatban.

7. táblázat. Az írásbeli érettségi „belső forma” részének egyes összetevőiben elért részeredmények (B szint)

Pont	Tartalom		Kompozíció		Stílus		Nyelv		Helyesírás	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
0	10	0,5%	6	0,3%	19	1,0%	18	0,9%	550	28,5%
1	134	6,9%	106	5,5%	133	6,9%	161	8,3%	289	15,0%
2	494	25,6%	438	22,7%	552	28,6%	617	31,9%	393	20,3%
3	768	39,7%	837	43,3%	800	41,4%	808	41,8%	444	23,0%
4	527	27,3%	546	28,2%	429	22,2%	329	17,0%	257	13,3%

A statisztikai adatok arról tanúskodnak, hogy a „belső formán” belül a tanulók nem egészen egyharmada maximális pontszámot ért el a „tartalmi összetevő”-re. Ugyanezt állapíthatjuk meg a szerkezet (kompozíció) esetében is. A két további értékelt tartomány, a „stílus” és a „nyelv” szempontjából azonban már rosszabb a helyzet. Ebből a szempontból az A és a B szinten érettségizett tanulók eredményei hasonló tendenciát mutatnak. Feltűnő azonban, hogy a B szinten érettségizett tanulók csoportjában nagyon magas azoknak az aránya, akik a helyesírásra egyetlen pontot sem kaptak a lehetséges négyből. A legnagyobb alcsoportot a B szinten érettségizettek közül éppen az ide tartozó tanulók képezték (28,5%). A legkisebb alcsoportot viszont azok alkották, akik maximális pontszámot értek el a helyesírásban (13,3%).

Összehasonlítva a helyesírásban 0 pontszámot elérték arányát A és B szinten, megállapíthatjuk, hogy B szinten ez a csoport csaknem háromszorosa az A szint megfelelő csoportjának (10% : 28,5%).

A tartalom, a szerkezet (kompozíció), a stílus és a nyelv összetevőkre a legtöbb tanuló egyaránt 3 pontot ért el, a legkisebb viszont az a tanulói csoport volt, ame-

lyik ezek valamelyikére 0 pontot ért el (külön-külön mindhárom tartományban kevesebb mint 1%).

A „belső forma” alapján elért átlagpontoszám a B szinten érettségizettek csoportjában 13 volt; ez 4-gyel kevesebb, mint az A szinten. A B szinten érettségizettek átlagos sikeresége a „belső forma” alapján 65%-os volt.

A tanulók összesített eredményei – az A szinthez hasonlóan – a következő szempontok figyelembe vételével kerültek kiszámításra: a külső és a belső forma, valamint az összbenyomás. A B szint esetében e három rész mindegyikében voltak 5-ös osztályzattal értékelt eredmények. Emlékeztetünk arra, hogy A szinten ez nem fordult elő. A számszerű adatokat az alábbi táblázat ábrázolja.

8. táblázat. A B szinten elért osztályzatok az írásbeli érettségi vizsga „külső” és „belső forma” és „összbenyomás” részeire

Osztályzat	Külső forma		Belső forma		Összbenyomás	
	N	%	N	%	N	%
1	750	38,8%	354	18,3%	364	18,8%
2	790	40,9%	612	31,7%	748	38,7%
3	331	17,1%	651	33,7%	583	30,2%
4	56	2,9%	289	15,0%	221	11,4%
5	6	0,3%	27	1,4%	17	0,9%

A B szinten a legtöbb tanuló (33,8%) 3-as érdemjegyet szerzett, ugyanakkor a tanulók csaknem 1%-a 5-ös osztályzatot kapott.

9. táblázat. A B szinten érettségizettek eredményei

Osztályzat	N	%
1	353	18,3%
2	634	32,8%
3	653	33,8%
4	277	14,3%
5	16	0,8%

3. A 2004/2005-ös tanév magyar nyelv és irodalom írásbeli érettségi vizsgájának értékelése gyakorló tanári szemmel

Az új, kétszintű érettségi vizsga, ezen belül az írásbeli rész innoválása még nem zárult le. Minden érintett félnek közös érdeke, hogy részletei minél hamarabb kialakuljanak, lebonyolításának módja pedig folyamatosan tökéletesedjen. Ezt elősegítő az OPI felmérést végzett a középiskolai tanárok körében. A központilag kiküldött kérdőívben a kérdések arra irányultak, hogy a tanárok mennyire értettek egyet az érettségi vizsgák lefolyásának módjával, megfelelőnek tartották-e az érettségi írásbeli témákat, ill. már a jövő érettségi lebonyolítására vonatkozó kérdésekről is megkérdezték az érintetteket. A kezdeményezés hasznosnak bizonyult. Általa új információkhoz, visszajelzésekhez jutottak az érettségi vizsga előkészítésével foglalkozó szakemberek, melyeket minden bizonnyal figyelembe vesznek a jövőben.

A felmérésben 24 középiskolai tanárkollektíva vett részt. Ezeket a magyar nyelvi és irodalmi tantárgycsoportok tagjai alkották. A kérdőív kilenc kérdést tartalmazott. Mindegyik kérdésre egyértelműen értékelhető válaszok jelentek meg az íveken. A kérdőív 9 kérdéséből 6 esetben az adatközlők legalább háromnegyede azonos álláspontra helyezkedett. Ennek alapján megállapíthatjuk, hogy a tanárok helyeselték a 2005-ös érettségi írásbeli vizsgák lebonyolításának módját.

A tanárok egyértelműen pozitívan vélekedtek:

- a megjelölt témákról (83,3%)
- a megadott formákról, iskolai műfajokról (79,2%)
- arról, hogy mindkét szinten ugyanazok a témák és formák (műfajok) lettek megadva (75,0%)
- azzal kapcsolatban, hogy általában megfelelőek voltak-e az írásbeli témák időigényesség szempontjából (91,7%)
- arról, hogy általában adekvátan igényesek voltak az írásbeli érettségi vizsga tételei magyar nyelvből és irodalomból (87,5%)
- arról, hogy az írásbeli érettségi vizsga értékelésének kritériumai érthetőek és megalapozottak voltak (75,0%)

A kérdőív két kérdésében az adatközlők teret kaptak arra, hogy kifejtsék nézeteiket a jövő írásbeli érettségi vizsga lehetséges témáival, az írásbeli lehetséges műfajaival kapcsolatban, ill. általában az írásbeli érettségi vizsgával kapcsolatos bármilyen kérdésben. Ebben a vonatkozásban mindössze egy kérdés osztotta meg a válaszadókat, nagyjából arányosan. Az írásbeli témák, ill. a hozzájuk kötődő műfajok központilag történő kijelölésével egyetértett az adatközlők 58,3%-a. A többiek eltérő véleményen voltak.

Elgondolkodtató az, hogy a válaszadók több mint egyharmada (37,5%) úgy vélekedett a megadott műfajokkal kapcsolatban, hogy megfelelőbb megoldás lenne, ha a tanulók saját maguk, saját belátásuk alapján dönthetnék el, hogy a megadott témához milyen formát, műfajt választanak abból a repertoárból, amely központilag lenne kijelölve. (A 2005/2006-os tanévben a műfajok a következők voltak: irodalmi életrajz, vitacikk, jellemrajz, elbeszélés, elmélkedés, fejtegetés, szónoki beszéd, lírai leírás/leíró esszé.)

Az egyik kérdés arra irányult, hogy a gyakorló tanárok javaslatot tegyenek az elkövetkező írásbeli érettségi vizsga témáira, ill. műfajaira magyar nyelvből és irodalomból. Javasataik általában aktuális társadalmi kérdésekre irányultak. Lássunk néhány példát: Tolerancia és intolerancia a társadalomban; Az emberek környezetvédelem iránti közönyének kritikája; Hova tűnt a kultúra a tömegtájékoztató eszközökből? Az időszerű témákon kívül hagyományos, időhöz nem köthető, ill. egyéb témák is előfordultak javaslatként. Ezek között említhetjük például az emberek közötti kapcsolatok (szeretet, barátság, életöröm, fiatal és idősebb nemzedék egymáshoz való viszonya, a fiatalok helyzete a társadalomban, alapvető emberi értékek) témáját. Konkrét műfaji megjelölésre irányuló javaslatok is szerepeltek a válaszok között. Ezek között előfordul az előadás, az újdonság erejével hat a szónoki beszéd. Ez utóbbit, „modell-értékű” szerkezete miatt didaktikai szempontból különösen helyesnek tartjuk.

Jegyzet

1. Az írásbeli vizsga értékelési útmutatója (*Pokyny k hodnoteniu PFIČ*) egy, az OPI-ben készült, az Oktatási Minisztérium által jóváhagyott oktatási segédanyag.

Felhasznált irodalom

- Horváth Zsuzsanna–Lukács Judit (szerk.) 2005. *Előzetes szakmai jelentés a 2004/2005. tanév május–június időszakában tett érettségi vizsgák eredményeiről*. Budapest, Országos Közoktatási Intézet.
- Kiss Jenő 2005. A magyar nyelv és az Európai Unió. *Magyar Nyelvőr*, 129. évf. 1. sz. 12–30. p.
- Ringlerová, Viera 2005. *Vyhodnotenie PFIČ MS. Maďarský jazyk a literatúra. Interná správa*. Bratislava, ŠPÚ.
- Vaľková, Rozália (ed.) 1975. *Zborník z konferencie o metodických otázkach vyučovania maďarského jazyka a literatúry na školách II. cyklu v Západadoslovenskom kraji*. Bratislava, Krajský pedagogický ústav.
- www.oki.hu

SZABOLCS SIMON

THE TEACHING OF HUNGARIAN LANGUAGE AND LITERATURE AT SECONDARY SCHOOLS IN THE MIRROR OF RESULTS OF THE GRADUATION EXAM

The author of the article tackles the current issues regarding the Hungarian language education as a mother tongue at upper secondary schools (high schools - NAmE).

The introductory part of the article deals with characteristic features of a mother tongue, which is the bearer of various specific functions. In the second chapter the author provides us with the information about the state of various types of educational institutions where Hungarian minority students are getting their education in their mother tongue. Furthermore, the author points out to the main tendencies of teaching the Hungarian language as a mother tongue in the current conditions.

The gist of the contribution is in the third chapter, where the author analyses the results of the secondary school leaving exam in the subject the Hungarian language and the literature, taking into account the levels A and B (B2 and B1 - according to the Common European Framework for Languages). The evaluation is processed in the chart form – no. 1 to 4. In the fourth part the author traces the opinions of the secondary school teachers on the internal written part of the exam. The teachers' answers, gathered in the form of surveys, are processed from the point of view of the factors which lead to a crisis in Hungarian language and literature teaching.

In the end of the contribution/article the author states that a solution to the crisis must be found as soon as possible.